

Recenzja publikacji Rafała Dobrowolskiego: *Kowboj. Jak nigdy się nie poddać. Historia Zbigniewa Matysiaka*

Rafał Dobrowolski, *Kowboj. Jak nigdy się nie poddać. Historia Zbigniewa Matysiaka* (Kraków: Polska Fundacja Humanistyczna im. Wincentego Kadłubka, 2023), 407.

Niewiele jest publikacji o charakterze memuarystycznym żołnierzy podziemia niepodległościowego walczących z okupacją niemiecką i sowiecką. Poddani w powojennej Polsce represjom, więzieni i opluwani przez wiele lat, zamiast zyskiwać szacunek za walkę o wolny kraj, nie mogli dzielić się wspomnieniami i ostrożnie podchodzili do osób, które próbowały uzyskać informacje z tego okresu ich działalności. Dopiero po zmianie systemu politycznego w Polsce stało się to możliwe, jednak nawet wówczas trudno ich było namówić na spisanie przeżyć. Z kolei nieubłagany upływ czasu spowodował, że wielu z niezłomnych odeszło „na wieczną wartę”, nie pozostawiając po sobie wspomnień. Nie inaczej było z żołnierzami 8 Pułku Piechoty Legionów Armii Krajowej – Wolności i Niezawisłości (dalej: AK-WiN) dowodzonego przez cichociemnego mjr. Hieronima Dekutowskiego ps. „Zapora”, tworzących zwartą grupę środowiskową w Lublinie¹. Nie ulega wątpliwości, że działania „Zapory” i żołnierzy podległych mu oddziałów AK-WiN zajmują poczesne miejsce w literaturze historycznej².

¹ Było to Środowisko Żołnierzy Armii Krajowej oraz Wolność i Niezawisłość „Zaporczyków” przy Zarządzie Okręgu Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej w Lublinie, którego prezesem w 1999 r. był Stanisław Marczewski. Jego staraniem powołano Komitet Budowy Symbolicznej Mogiły cc mjr. Hieronima Dekutowskiego ps. „Zapora” i jego sześciu podkomendnych i 30 V 1999 r. odsłonięto ją na cmentarzu wojskowym przy ul. Lipowej w Lublinie; zob. protokół nr 7/99 Zarządu Środowiska „Zaporczyków” i Komitetu Budowy Symbolicznej Mogiły cc mjr. Hieronima Dekutowskiego „Zapory” i jego 6 podkomendnych, Lublin, 26 VI 1999 r., w zbiorach autora.

² Przytoczyć można chociażby publikacje: Henryk Pająk, *„Uskok” kontra UB* (Lublin: Retro, 1992); Pająk, oprac., *Akcje oddziałów „Zapory” w tajnych raportach UB-MO* (Lublin:

W przeważającej mierze bazują na dokumentach milicyjnych i sądowych, rzadziej na wytworzonych przez AK. Niewiele jest wśród niej memuarystyki. W latach 1995–1999 ukazało się kilka publikacji zawierających ich relacje, w tym Zbigniewa Matysiaka ps. „Kowboj”, „Dym”³ oraz niedługo potem publikacja memuarystyczna autorstwa Mariana Pawełczaka ps. „Morwa”, jednak część żołnierzy AK-WiN w ogóle nie pozostawiła po sobie wspomnień⁴. To powoduje, że z dużym zadowoleniem należy powitać na rynku wydawniczym publikację opartą na relacjach „Kowboja”. Pan Zbigniew Matysiak, którego miałem zaszczyt poznać, był postacią nietuzinkową: żołnierz konspiracji niepodległościowej, więzień komunistycznego reżimu, zapalony sportowiec i trener sportowy, był także niezwykłym gawędziarzem, który w ramach spotkań propagujących historię (np. „Rajd im. cc. mjr. Zapory”, „Konspiracja w klasztorze”) dzielił się swoimi przeżyciami.

Publikacja zasługuje na miano potrzebnej i niewątpliwie poszerzy wiedzę czytelnika o dane dotyczące działalności niepodległościowej oraz wojennych i powojennych losów Matysiaka. Zawiera też wiele informacji z jego życia sportowego, w którym „Kowboj” uczestniczył początkowo jako zawodnik, a później jako trener.

Recenzowana publikacja składa się ze wstępu, informacji od Autora, części pierwszej „Opowieść Kowboja” (zawierającej wspomnienia Matysiaka), części drugiej „Kowboj we wspomnieniach” (zawierającej informacje od osób znających Zbigniewa Matysiaka) oraz bibliografii. Niestety, pewnym mankamentem tej pracy jest brak indeksu osobowego. W publikacji brak jest również skonfrontowania wspomnień Matysiaka z innymi dostępnymi źródłami, bowiem Autor poprzestał w zasadzie na przedstawieniu jego relacji.

Retro, 1996); Pająk, oprac., *Zaporowcy przed sądem UB* (Lublin: Retro, 1997); W ostatnim czasie losy żołnierzy przybliży Rafał Surdacki w ramach projektu „Zaporczycy. Encyklopedia internetowa”, Zaporczycy. Encyklopedia internetowa, dostęp kwiecień 21, 2023, <https://zaporczycy.com.pl/>.

³ W dokumentach występuje jeszcze jego pseudonim „Opar”; zob. Cyfrowe Archiwum NSZ (dalej: CA NSZ), zznasz-06-001-0010-t2-k016-017, Deklaracja członkowska Tadeusz Niewiadomski, Potok Stany, 19 XII 1991 r., dostęp sierpień, 17, 2023, <https://archiwumcyfrowe.nsz.com.pl/zznasz-06-001-0010-t2-k016-017/>.

⁴ Ukazały się m.in. pozycje: Ewa Kurek, oprac., *Zaporczycy. Relacje*, t. 1–5 (Lublin: Wyd. Clio, 2010–2011), łącznie zawiera 53 relacje żołnierzy; Marian Pawełczak, *Wspomnienia „Morwy” żołnierza cc majora „Zapory”* (Lublin: Wyd. Clio, 2011); Kurek, oprac., *Zapory Żołnierze Wyklęci. Relacje żołnierzy cc. mjr. Hieronima Dekutowskiego ps. Zapora z szeregów AK i podziemia antykomunistycznego*, t. 1 (Kraków: Oficyna Wydawnicza Mireki, 2016), zawiera 20 relacji; Mirosław Surdej, „Trzy konspiracje”. *Historia Aleksandra Rusina ps. „Rusal”* (Rzeszów – Warszawa: Wyd. IPN, 2020); Piotr Zwolak, *My z oddziałów „Zapory”...* (Lublin: Wyd. Clio, 1999).

We wstępie (s. 7–9) pióra ministra edukacji i nauki, prof. dr. hab. Przemysław Czarnka, oprócz krótkiego przedstawienia życiorysu Matysiaka zawarto przesłanie publikacji. Jest nim nie tylko lekcja historii Polski, ale równie ważna pamięć o żołnierzach niezłomnych i przekazywanie etosu ich walki i trudu młodemu pokoleniu Polaków. W nocie od Autora (s. 11–15) podniesiono, że część pierwsza publikacji, zawierająca wspomnienia Matysiaka, oparta została na zapisach jego wypowiedzi i niepublikowanych wspomnieniach, które jego zdaniem na przestrzeni wielu lat, różnych miejsc i osób były ze sobą spójne i nie zawierały niekonsekwencji czy większych nieścisłości. To ważna konstatacja wskazująca na brak skłonności do „koloryzowania”, która czasem cechuje kombatanów.

Pierwsza część publikacji przedstawiająca wspomnienia Zbigniewa Matysiaka została zawarta w rozdziałach I–X, które pogrupowano chronologicznie.

W rozdziale I, „Zbyszek w latach 1926–1941”, czytelnik ma możliwość poznać rodzinę „Kowboja”, jego grupę rówieśników, w skład której wchodził m.in. późniejszy żołnierz AK i Narodowych Sił Zbrojnych – Tadeusz Niewiadomski i Henryk Niewiadomski⁵ – których „podwórkowe” przezwiska „Plumpek” i „Pergon” stały się ich konspiracyjnymi pseudonimami.

⁵ Henryk Niewiadomski ps. „Pergon” (ur. 8 II 1927 w Lublinie – zm. 1 VIII 2001) – s. Antoniego i Marii z d. Florek. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej. Od 1942 r. do lipca 1944 r. żołnierz AK, a następnie oddziału cc Czesława Rossińskiego ps. „Jemiola”. Od września 1944 r. do marca 1945 r. żołnierz AK w sekcji wywiadowczej Olgierda Kossowskiego ps. „Edison”, a następnie oddziału Stanisława Łukasika ps. „Ryś” i Mariana Bernaciaka ps. „Orlik”. 25 III 1945 r. zatrzymany przez WUBP Lublin. Ranny w czasie zatrzymania i odbity ze szpitala. Tego samego dnia ponownie zatrzymany i 29 III 1945 r. osadzony w więzieniu na Zamku w Lublinie. Wyrokiem Wojskowego Sądu Okręgu Lubelskiego w Lublinie z 22 IX 1945 r. skazany na karę 6,5 r. więzienia, którą na mocy amnestii zmniejszono do 1 r. więzienia. Ujawnił się 6 X 1945 r. w Lublinie. Przez pewien czas przebywał w Gdyni, lecz ponownie wrócił na teren Lubelszczyzny i wszedł w skład oddziału „Orlika”, a następnie Zygmunta Wilczyńskiego ps. „Żuk”. W grudniu 1946 r. pod fałszywym nazwiskiem Henryk Szczypiński wyjechał do Świdnicy. 21 IV 1947 r. ujawnił się w Miejskim Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego w Wałbrzychu. Mieszkał we Wrocławiu i pracował w Wojewódzkim Biurze Projektów. Spoczywa na Komunalnym Cmentarzu Osobowickim we Wrocławiu (pole 101, rz. 12, g. 523); zob. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie (dalej: MSW), 2911/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna dot. Henryka Niewiadomskiego, Warszawa, b.d., 6543–6546; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu (dalej: AIPN Wr), Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych we Wrocławiu, 00204/21, Kartoteka odtworzeniowa WUSW Wrocław dot. Henryka Niewiadomskiego, Wrocław, b.d., 2598–2599; Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej, 032/189, t. 69, Ujawnieni członkowie podziemia, Ankieta ujawnieniowa Henryka Niewiadomskiego, Wałbrzych, 21 IV 1947 r., 144–146; Andrzej T. Filipek i Marcin Krzysztofik, oprac., *Księgi więzienia na Zamku w Lublinie 1944–1954*, t. 3, *Księga Główna więźniów śledczych 22 II 1945 – 12 III 1946. Księga Główna więźniów karnych 23 VII 1945 – 6 IX 1947* (Lublin: Wyd. IPN, 2012), 48; „Zarząd Cmentarzy Komunalnych we Wrocławiu”, dostęp maj 5, 2023, <https://groby.cui.wroclaw.pl/>.

Kolejny rozdział, „Od czeladnika do mistrza (1942–1944)”, przedstawia działania Matysiaka jako członka tajnej szkoły bokserskiej oraz jego udział w konspiracji jako łącznika Józefa Kukuły ps. „Derwisz”⁶, zdobywaniu uzbrojenia, a następnie w grupie AK podległej Romanowi Sochalowi ps. „Jurand”⁷. Ciekawostką są informacje o tym, że „Kowboj” stanowił osłonę Andrzeja Tęczy ps. „Ikar”⁸, który wykonywał akcje likwidacyjne.

⁶ Józef Kukuła ps. „Derwisz”, „Kurek” (ur. 14 II 1911 w Krakowie – zm. 14 XII 1944) – kapitan, był żołnierzem 2 Pułku Strzelców Podhalańskich w Sanoku. Od października 1939 r. przebywał na terenie Lubelszczyzny wraz z żoną w Gałęzowie. Początkowo tworzył placówki ZWZ na terenie pow. Bychawa, a następnie był komendantem Rejonu V Obwodu Lublin-Powiat ZWZ-AK (Bychawa – Chodel – Bełżyce – Piotrowice – Niedrzwica). Był intensywnie poszukiwany przez NKWD i 20 X 1944 r. został aresztowany. 11 XII 1944 r. wyrokiem Wojskowego Sądu Garnizonu Lubelskiego skazany na karę śmierci m.in. za niestawienie się do poboru do „Armii Berlinga”. Wyrok zatwierdził gen. Karol Świerczewski. Wyrok wykonano. Awanse: ppor. (15 VIII 1932 r.), por. (19 III 1937 r.), kpt. (1 VI 1945 r.); zob. Archiwum Państwowe w Lublinie, Zrzeszenie WiN Okręgu Lublin, 35/1099/0/1/7, Wnioski awansowe „Ławicy” 2, b.m., b.d., 4; Ireneusz Caban i Zygmunt Mańkowski, *Związek Walki Zbrojnej i Armia Krajowa w okręgu lubelskim 1939–1944, cz. 1, Zarys monograficzny* (Lublin: Wyd. Lubelskie, 1971), 234; Ryszard Rybka i Kamil Stepan, *Awanse oficerskie w Wojsku Polskim 1935–1939* (Warszawa: Tetragon, 2021), 455; „Żołnierze Wyklęci z okolic Bychawy”, Bychawa Semper Fidelis, dostęp kwiecień 21, 2023, <https://bychawasemperfidelis.blogspot.com/2021/02/zonierze-wyklęci-z-okolic-bychawy.html>; „78 lat temu sowioci zamordowali kapitana Józefa Kukulę ps. «Derwisz», «Kurek», komendanta rejonu Bychawa Armii Krajowej”, Bychawa Semper Fidelis, dostęp kwiecień 21, 2021, <https://bychawasemperfidelis.blogspot.com/2022/12/78-lat-temu-sowioci-zamordowalikapitana.html>.

⁷ Roman Sochal ps. „Jurand” (ur. 25 X 1916 w Kijowie – zm. 22 XI 1952) – kapitan, s. Wincentego i Wiktorii z d. Wielocha. W 1918 r. przybył do Lublina z rodziną z Kijowa. W 1937 r. ukończył Gimnazjum im. Jana Zamojskiego w Lublinie. W 1939 r. ukończył Szkołę Podchorążych Piechoty w Komorowie. Żołnierz AK. Awanse: kpr. pchr. (1939 r.), ppor. (1941 r.), por. (1942 r.), kpt. (1 V 1944 r.). 20 IX 1944 r. powołany do (I)WP, gdzie otrzymał przydział do Szkoły Oficerskiej Piechoty 2 Armii WP w Łodzi jako dowódca kompanii. 8 IV 1945 r. zdezerterował wraz z 3 oficerami celem uniknięcia aresztowania. Dowódca 2 kompanii w Zgrupowaniu cc mjr. Dekutowskiego ps. „Zapora”. Ujawnił się 21 X 1945 r. w Lublinie. Przebywał w Lublinie, prowadząc sklep, a następnie pracując w Państwowym Banku Rolnym. Od 1949 r. mieszkał w Szczecinie i pracował w Wojewódzkim Biurze Projektów; zob. AIPN, MSW, 2911/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna dot. Romana Sochala, Warszawa, b.d., 7417–7424; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie (dalej: AIPN Lu), Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Lublinie (dalej: WUSW w Lublinie), 00226/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna dot. Romana Sochala, Lublin, b.d., 509–510; Prokuratura Wojewódzka w Lublinie, 022/511, Doniesienie TW „Iskry”, Lublin, 25 XI 1952 r., 11; Pismo mjr. Wołkowa do MBP w sprawie Romana Sochala, Lublin, 9 XI 1951 r., 14; Komunikat z wywiadu w sprawie Romana Sochala, Lublin, 23 IV 1949 r., 32; Protokół przesłuchania podejrzanego Romana Sochala, Lublin, 26 IV 1946 r., 41; Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, Kolekcja Teczek Akt Personalnych, 1777/90/761, Arkusz ewidencji personalnej Romana Sochala, 19 X 1945 r., 364–366.

⁸ Andrzej Jacek Tęcza ps. „Ikar” (ur. 17 VIII 1922 w Tończy – 5 X 1997) – s. Andrzej i Marii z d. Dąbrowskiej. Ukończył liceum budowlane. W czasie okupacji żołnierz rejonu 9 Obwodu Puławy AK (Nałęczów – Wąwolnica) dowodzonego przez por. Edwarda

W rozdziale III, „Powstaniec lubelski (lipiec 1944)”, opisano wspomnienia „Kowboja” z czerwca 1944 r., kiedy początkowo był zmuszony do kopania umocnień niemieckich, skąd uciekł, a następnie 22–24 lipca 1944 r., kiedy w ramach oddziału por. Tadeusza Stępnia ps. „Poker” brał udział w walkach z Niemcami.

W kolejnym rozdziale, „Przeciw nowemu wrogowi (sierpień ’44 – marzec ’45)”, zamieszczono wspomnienia dotyczące podjętej próby przedarcia się jego oddziału AK do walczącej stolicy, które zakończyło się w Rykach ucieczką przed aresztowaniem przez Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych (ros. *Народный комиссариат внутренних дел*, dalej: NKWD), a następnie rozwiązaniem oddziału AK „Pokera” w Nałęczowie i powrotem do Lublina. W tym rozdziale (s. 113–118) warto pochylić się nad wartkim opisem aresztowania i odbicia ze szpitala Henryka Niewiadomskiego ps. „Pergon”, które jako „prywatną” akcję przeprowadzili jego koledzy z AK tego samego dnia, kiedy „Pergon” został zatrzymany przez UB. Niestety, już podczas „odskoku” Niewiadomski znów wpadł w ręce UB. W konsekwencji jej uczestnicy musieli jako zagrożeni opuścić Lublin. W publikacji nie wskazano dokładnej daty tej operacji, zaś inne źródła podają jej różne datowania⁹.

Wrotniaka ps. „Weneda”, „Żbik”. W 1945 r. zastępca mjr. Józefa Wojtunia ps. „Sęk” dowódca oddziału Ruchu Oporu AK. Był podejrzewany, że 10 III 1945 r. wraz z Marianem Traczem ps. „Tadeusz”, Jerzym Kołodziejem i Kazimierzem Szwedem przeprowadził akcję likwidacyjną Krystyny Kisielewicz, która miała wydać w ręce UB członków AK. 7 IV 1945 r. brał udział w akcji na kasę Izby Skarbowej w Lublinie. 3 X 1945 r. aresztowany przez UB w Lublinie. 6 III 1947 r. śledztwo przeciwko niemu umorzono. Od 1962 r. mieszkał we Wrocławiu i był architektem. Spoczywa na Cmentarzu Parafii Św. Rodziny we Wrocławiu; zob. AIPN Lu, WUSW w Lublinie, 00226/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna dot. Andrzeja Tęczy, Lublin, b.d., 945–946; Prokuratura Wojewódzka w Lublinie, 41/146, Akt oskarżenia Andrzeja Tęczy, Lublin, 22 V 1946 r., 20–21; Akt oskarżenia Andrzeja Tęczy, Lublin, b.d., 22–24; Protokół przesłuchania podejrzanego Mariana Tracza, Lublin, 21 IV 1945 r., 32–34; „Cmentarz parafii Św. Rodziny we Wrocławiu Żołnierzy Armii Krajowej”, Armia Krajowa Zgorzelec, dostęp sierpień 17, 2023, <https://armiakrajowazgorzelec.blogspot.com/2016/01/cmentarz-parafii-sw-rodziny-we-wrocawiu.html>.

⁹ W recenzowanej książce Matysiak wskazywał, że „Pergon” został ranny w czasie ucieczki przed UB 3 lub 4 III 1945 r. i akcja odbyła się tego samego dnia. Brali w niej udział również „Plumpek”, Marian Suszek ps. „Manius”, Ryszard Supryn ps. „Oliwa”, Michał Smoliński ps. „Puma” i Olgierd Kossowski ps. „Edison”. Wskazywano, że miała miejsce w lutym 1945 r. (zob. AIPN Lu, Wojskowy Sąd Rejonowy w Lublinie /dalej: WSR w Lublinie/, 872/3081, Protokół rozprawy Wojskowego Sądu Garnizonu Lubelskiego sygn. O-646/45, Lublin, 14 IX 1945 r., 65; Wyrok Wojskowego Sądu Garnizonu Lubelskiego, sygn. O-646/45, Lublin, 14 IX 1945 r., 68), marcu 1945 r. (zob. „«Oliwa» – Ryszard Supryn”, w *Zapory żołnierze wyklęci*, 1:248–249; AIPN Lu, WSR w Lublinie, 872/3081, Protokół przesłuchania podejrzanego Mariana Suszka, Lublin, 7 IX 1945 r., 18; Protokół przesłuchania podejrzanego Mariana Suszka, Lublin, 5 IX 1945 r., 28) lub na początku kwietnia 1945 r. (zob. AIPN Lu, WSR w Lublinie, 872/3081, Protokół przesłuchania podejrzanego Mariana Suszka, Lublin, 4 VIII 1945 r., 21; Akt oskarżenia przeciwko Marianowi Suszkowi, Lublin, 7 IX 1945 r., 55). Mieli brać w niej

Jak jednak wynika z dokumentów, Niewiadomski został zatrzymany przez Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (dalej: WUBP) w Lublinie 25 marca 1945 r.¹⁰

Rozdział V, „U «Romana» (1945)” (s. 123–169), przedstawia losy Zbigniewa Matysiaka ps. „Dym”, który od 5 marca 1945 r. do września tr. był żołnierzem patrolu ppor. Romana Dumy ps. „Roman”¹¹ podlegającego

udział „Edison”, „Kowboj”, „Oliwa”, „Plumpek”, „Puma”, „Manius” i Jerzy Gardziński (zob. „«Oliwa» – Ryszard Supryn”). Marian Suszek ps. „Manius”, „Leszczyna”, „Cichy” stwierdzał, że oprócz niego wzięli w niej udział Basiński, Daszkowski, „Edison” i Woźniaczek (zob. AIPN Lu, WSR w Lublinie, 872/3081, Protokół przesłuchania podejrzanego Mariana Suszka, Lublin, 14 VIII 1945 r., 17; Protokół przesłuchania podejrzanego Mariana Suszka, Lublin, 7 IX 1945 r., 18–19; Protokół przesłuchania podejrzanego Mariana Suszka, Lublin, 4 VIII 1945 r., 21; Protokół rozprawy Wojskowego Sądu Garnizonu Lubelskiego sygn. O-646/45, Lublin, 14 IX 1945 r., 65). Olgierd Kossowski ps. „Edison” (ur. 3 III 1928 w Skałacie – zm. 16 V 2011 w Bielsku-Białej) – s. Mieczysława i Stefanii z d. Kiwerska; dowódca drużyny AK; ujawnił się w 1947 r.; po opuszczeniu Lublina początkowo mieszkał w Warszawie, gdzie ukończył Akademię Medyczną. Od 1963 r. mieszkał w Bielsku-Białej, gdzie był ordynatorem Oddziału Neurologicznego Wojewódzkiego Szpitala Zespołowego nr 5. Spoczywa na Cmentarzu Komunalnym w Kamienicy Bielska-Biała (sektor C, rząd 4, numer 3); zob. AIPN, MSW, 2911/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna dot. Olgierda Kossowskiego, Warszawa, b.d., 5285–5290; „Zmarł Olgierd Kossowski, wybitny bielski lekarz”, Rynekzdrowia.pl, dostęp maj 10, 2023, <https://www.rynekzdrowia.pl/Po-godzinach/Zmarl-Olgierd-Kossowski-wybitny-bielski-lekarz,109004,10.html>.

¹⁰ AIPN, MSW, 2911/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna dot. Henryka Niewiadomskiego, Warszawa, b.d., 6543–6546. Został osadzony w więzieniu na Zamku w Lublinie 29 III 1945 r., zob. *Księgi więzienia*, 3:48.

¹¹ Roman Duma ps. „Duszyński” „Roman” (ur. 19 I 1914 r. w Potoku Wielkim – zm. 14 III 1997 r. w Janowie Lub.) – porucznik, s. Kacpra i Julii z d. Paź. W 1925 r. ukończył sześć klas szkoły powszechnej w Potoku. Następnie uczęszczał do gimnazjum, gdzie ukończył cztery klasy. Później pracował jako uczeń młynarski. W 1934 r. odbył służbę w 8 Pułku Piechoty Legionów, gdzie uzyskał awans do stopnia kaprala. Później pracował w młynie swojego ojca. Od 8 XII 1939 r. należał do ZWZ i był komendantem rejonu. Od 1942 r. do sierpnia 1944 r. był żołnierzem Narodowej Organizacji Wojskowej-NSZ, w tym dowódcą placówki w Potoku Stanach i żołnierzem oddziału por. Wacława Piotrowskiego ps. „Cichy”. Od wiosny 1945 r. dowódca patrolu w Zgrupowaniu „Zapory”, a następnie do czerwca 1946 r. żołnierz oddziału Tadeusza Gajdy ps. „Tarzan”. 27 X 1947 r. zatrzymany w Lublinie przez UB. Awans ppor. (5 VII 1945 r.); zob. AIPN Lu, WUSW w Lublinie, 003/1454/1, Roman Duma, Życiorys Romana Dumy, Lublin, 28 X 1947 r., 13–14; Protokół zatrzymania Romana Dumy, Lublin, 27 X 1947 r., 18; 003/1454/2, Ankieta ujawnieniowa Romana Dumy, Świecie, 31 III 1947 r., 73–74; CA NSZ, zznasz-06-035-0001-t2-k079, Wniosek o nadanie Krzyża Narodowego Czynu Zbrojnego Roman Duma, Lublin, 6 III 1993 r., dostęp kwiecień, 21, 2023, <https://archiwumcyfrowe.nsz.com.pl/zznasz-06-035-0001-t2-k079/>; CA NSZ, zznasz-06-001-0012-t1-k031-k032, Życiorys Edward Burek, dostęp kwiecień 21, 2023, <https://archiwumcyfrowe.nsz.com.pl/?s=zznasz-06-001-0012-t1-k031-k032>. Jego brat Lucjan Duma, w zamian za „Romana” będącego wówczas w oddziale „Cichego”, został 19 IV 1944 r. zatrzymany w Potoku Stanach przez grupę Armii Ludowej i wraz z kilkoma innymi osobami zabity w tzw. Puziowych Dołach; zob. Marek Chodakiewicz, *Narodowe Siły Zbrojne. „Żq̄b” przeciwko dwóm wrogom* (Warszawa: Stowarzyszenie Kulturalne Fronda, 1999), 162; Tadeusz Stolarz, „Zbrodnie

Zgrupowaniu „Zapory”. W rozdziale tym znajdujemy też rzadko spotykane w literaturze opisy warunków życia w oddziale partyzanckim, w tym kwestie ubrania, wyżywienia, broni¹², całonocnych marszy, wyczerpanie psychiczne, pomoc mieszkańców wsi itp. To cenne wspomnienia, które pozwalają czytelnikowi lepiej zrozumieć warunki, w jakich przyszło im toczyć walkę. Opisane bez wzniosłości i patosu, a przy tym zadające kłam powiełanym przez ówczesny reżim informacjom o „pańskim wojsku” czy rabujących wsie „bandytach z AK”.

Nadto analiza zdjęć z archiwum osobistego Matysiaka, znajdującego się w Instytucie Pamięci Narodowej, pod kątem zamieszczonych w recenzowanej publikacji zdjęć oddziału „Romana” pozwala na identyfikację kilku innych osób niewymienionych na fotografiach – na zdjęciu (s. 137) od prawej pierwszy: Zdzisław Szewczyk ps. „Abisynczyk” (z taśmą amunicji), piąty: Michał Smoliński ps. „Puma”. Zamiast wskazanego pod nr 8 „Lwa”¹³ znajduje się Stanisław Młynarski „Orzeł”¹⁴. Z kolei na zdjęciu (s. 155) amunicyjnym przy RKM-ie jest „Plumpek”. Na odwrocie zdjęcia wskazano, że zrobione zostało w początkach kwietnia 1945 r. w lesie Leśnik¹⁵. Porównanie obu zdjęć (s. 137, 155) wskazuje, że zostały zrobione w tym samym miejscu i czasie.

W rozdziale VI („W szponach bestii”) przedstawiono losy Matysiaka od aresztowania 29 maja 1946 r. do wyjścia na wolność w 1947 r.¹⁶ Należy za-

Gwardii Ludowej i Armii Ludowej popełnione w latach 1942–1944 w obwodzie Janów Lub.–Kraśnik” (Wesoła, 1992), 29–31, mps w zbiorach autora; 29–31; *Mała Moskwa kontra mały Londyn*, reż. Sławomir Koehler (Warszawa: TVP Historia, 2018).

¹² Należałoby jedynie dodać uzupełnienie do zdania: „oficer, jak to cichociemny nosił «colta» oraz wyjaśnienie, że [w] pistolet Colt wz. 1911 byli wyposażani cichociemni w czasie zrzutu na teren okupowanej Polski” (s. 149). W rzeczywistości cichociemni byli wyposażani w pistolety automatyczne i po 50 naboju na każdy z nich, które sami sobie wybierali. Instrukcja nie wymagała, aby miały to być pistolety marki Colt; zob. Studium Polski Podziemnej w Londynie, Oddział VI Sztabu Naczelnego Wodza, A.111, Instrukcja dla żołnierzy przetrzucanych drogą lotniczą do kraju, Londyn, 16 XI 1942 r., 3; Instrukcja dla żołnierzy przetrzucanych drogą lotniczą do kraju, Londyn, 1 VI 1943 r., 11. Nie zawsze jednak stosowali się do instrukcji i zabierali czasem więcej broni, np. grupa 6 cichociemnych por. Zbigniewa Bąkiewicza ps. „Zabawka” łącznie zabrała z sobą 17 pistoletów (Colt wz. 1903 kal. 7,65, Parabellum, Smith-Wesson, Mauser i FN); zob. Archiwum Akt Nowych, Armia Krajowa, 203/IX-9, Zestawienie, b.m., b.d., 58a; Bartłomiej Szyprowski, „Sprawa kradzieży pieniędzy cichociemnych z placówki «Trawa» i rozwiązanie jej przez podziemny wymiar sprawiedliwości”, *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 16 (67), nr 1 (251) (2015): 166.

¹³ Prawdopodobnie Leon Krzeszowski ps. „Lew”, zob. AIPN Lu, WUSW w Lublinie, 003/1454/2, Notatka służbowa, Lublin, 13 V 1965 r., 13.

¹⁴ AIPN Lu, Archiwum osobiste Zbigniewa Matysiaka, 460/1, Opis na odwrocie zdjęcia oddziału Romana Dumy „Romana”, las Leśnik, kwiecień 1945 r., 5.

¹⁵ Ibid., 2.

¹⁶ Zbigniew Matysiak wskazywał, że został zwolniony w połowie maja 1947 r. Postanowienie o zastosowaniu amnestii i natychmiastowe zwolnienie wydał wojskowy prokurator

znaczyć, że Matysiak, wskazując osobę, która stała się przyczyną jego aresztowania, tj. Tomasza C.¹⁷ (s. 176, 190), prawdopodobnie celowo posłużył się jej zmienionymi personaliami. Prawdziwe dane tej osoby są umieszczone w aktach jego sprawy karnej¹⁸. Wspomnienia „Kowboja” z tego okresu są o tyle cenne, że nie zostały dotąd przedstawione w żadnej publikacji.

Rozdział VII („Czarne podniebienie”) opisuje losy „Kowboja” w latach 1947–1953, w tym próbę podjęcia studiów, problemy ze znalezieniem pracy, a także zajęcie się kolarstwem najpierw hobbystycznie, a następnie od 1952 r. zawodowo.

W rozdziale VIII („Rajdowiec 1954–1969”) i IX („Trener sportowy 1969–2012”) przedstawiono kolejną pasję Zbigniewa Matysiaka, którą były wyścigi motocyklowe. Był osobą bardzo zaangażowaną, bowiem w czasie 16 lat kariery motocyklisty wziął udział w 270 imprezach i rajdach. Przez pięć lat był członkiem narodowej kadry oraz zdobył tytuły indywidualnego rajdowego mistrza Polski oraz dwukrotnie wicemistrza. Karierę zawodnika zakończył w 1969 r., a po ukończeniu studiów na AWF we Wrocławiu był trenerem w sportach motorowych.

Część pierwszą publikacji zamyka rozdział X („Żelaza, suki, gammony”), w którym Pan Zbigniew opowiedział o swojej kolejnej pasji, którą była broń palna. Jego relacja, w której porównywał różne typy broni, z jakimi się zetknął, ich wady i zalety oraz rodzaje broni używane przez jego kolegów z partyzantki, została przedstawiona żywym i ciekawym językiem.

Należy dodać, że ciekawym zabiegiem Autora było wplecenie w treść narracji „Kowboja” wypowiedzi jego późniejszej żony Zofii Rosłonowicz ps. „Lala” uzupełniające jej wspomnienia.

Druga część publikacji („Kowboj» we wspomnieniach”), składająca się z siedmiu rozdziałów (XI–XVII), prezentuje sylwetkę Zbigniewa Matysiaka w relacjach osób, które się z nim zetknęły. Zaprezentowano w niej w kolejnych rozdziałach relacje: córki Iwony Pidek („W pamięci córki”); Rafała Dobrowolskiego („Trener patriotyzmu”); wychowanków sportowych („Trener sportowy i wychowawca”); Moniki i Marcina Kochańskich („Pan Zbyszek”); Pawła Kmiecika („Nie tylko żołnierz z krwi i kości”); Rafała Surdackiego („Lekcja historii i determinacji”) i Wojciecha Kondrata („Był dla mnie wzorem”). Zawierają one unikatowy zapis refleksji autorów związanych z postacią Matysiaka: jego działalnością hobbystyczną, stosunkiem do

w Lublinie 7 III 1947 r.; zob. AIPN Lu, WSR w Lublinie, 16/651/1, Akta sprawy sądowej Zbigniewa Matysiaka, Postanowienie o zastosowaniu amnestii wobec skazanego, sygn. Pr 1601/46, Lublin, 7 III 1947 r., 83.

¹⁷ Nazwisko nieustalone.

¹⁸ AIPN Lu, WSR w Lublinie, 16/615/1, Akta sprawy karnej Zbigniewa Matysiaka. Akt oskarżenia przeciwko Zbigniewowi Matysiakowi, Lublin, 18 VII 1946 r., 41–42.

własnego życia, walki i towarzyszy broni, sportu oraz wpływem, jaki wywierał na stykających się z nim ludzi.

Publikację zamyka rozdział XVIII („In memoriam czyli upamiętnienie «Kowboja»”) przedstawiający krótki opis inicjatyw dotyczących postaci Zbigniewa Matysiaka, w tym memoriał motocrossowy (19–20 V 2019 r.), bieg Wilczym Tropem 1 marca 2020 r. i wydany w 2022 r. przez Instytut Pamięci Narodowej w Lublinie komiks *Kowboj*¹⁹.

Reasumując powyższe rozważania, należy podnieść, że opracowanie Rafała Dobrowolskiego jest cenne już tylko z tego powodu, że przedstawia nieznane lub rozproszone w różnych publikacjach losy Zbigniewa Matysiaka – niezłomnego żołnierza podziemia niepodległościowego walczącego z dwoma okupantami. Nadto, w recenzowanej publikacji przedstawiono praktycznie nieznane szerszemu gronu odbiorców jego powojenne dzieje i wkład w rozwój polskiego sportu. Niewątpliwą zaletą tej publikacji jest przedstawienie wielu zdjęć oraz symboli kodowych QR umożliwiających zainteresowanym znalezienie i wysłuchanie wywiadów nagranych ze Zbigniewem Matysiakiem. Wydaje się, że cel publikacji, jaki sprecyzowano we wstępie, został przez Autora zrealizowany z powodzeniem, zaś barwny i żywy język przyczyni się do przystępnego odbioru tej wartościowej publikacji przez Czytelnika.

Bartłomiej Szyprowski

¹⁹ Barbara Mierzejewska, *Kowboj* (Lublin: Wyd. IPN, 2022).